

MÜHÜR

Bunların yanında bir de vakıf mühürleri vardır. Bunlar genellikle vakıf kütüphanelerinin kitaplarına basılmıştır. Padişah vakıf mühürlerinin bir kısmı tuğralı, bir kısmı tuğrasızdır. Mühür tuğralı olsun veya olmasın bunlarda vakıf sahibinin adı ve baba adı kazınmıştır. Vakıf mühürleri genellikle aynı klişeyi taşır. Vakıf sahibinin mesleğiyle birlikte adı, baba adı yanında birçoğunda vakfın ne maksatla, nereye ve hangi tarihte yapıldığı gibi kayıtlar yer alır. Gerek vakıflarda gerekse malî yönü olan müesseselerde kontrolü sağlamak ve suistimali önlemek amacıyla mühürler birden fazla parçaya bölünerek yapılmıştır. Her parça bir sorumluda durmakta ve o şahıslar bir araya gelmeden işlem yapılamamaktaydı.

Farklı bir mühür tipi de “sah” mührüdür. Kazasker beratlarının veya bir rûznâmçe kaydının doğruluğunu tasdik makamında kullanılan bu mühürler 1 cm. gibi küçük ebatla, bazısı tek, bazısı simetrik (müsennâ) olarak kazılmış “sah” lafzından ibarettir. Bir kısmında ise “ha” harfinin kavsi içinde isim yahut tarihe rastlanır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İ. E-Maliye, nr. 957; BA, İrade -Dahiliye, nr. 72017/2, Ramazan 1312/3, Şevval 1312/9 (İradelerin 1310'dan sonrasında numara tarihe göre dir); BA, İrade-Mecelis-i Mahsus, nr. 525/7; BA, İrade-Mecelis-i Valâ, nr. 10140; BA, A.DVN, dosya nr. 5/47 ve 21/14'teki mahzarlar; BA, A.DVN, dosya nr. 21/14; BA, A.DVN.ARZ, dosya nr. 1/36, 39, 57, 80, 82-84; BA, A.DVN.DVE dosyalarındaki belgeler; BA, D.BŞM.KGB dosyaları; BA, YEE, nr. Ks. 31, evrak 1912, zarf 45, karton 82; TSMK Mühürler Kataloğu, nr. 47/2, 4, 23-28; 47, 53, 54, 176; TSMA, E.448/5, 3202/6, 4569, 5043, 8383/12; D.10762/22-24; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 120; J. von Hammer-Purgstall, “Abhandlung über die Siegel der Araber, Perser und Türken”, *Sitzungsberichte Akademie der Wissenschaften*, Wien 1849, s. 1-58; L. Fekete, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterhazy: 1606-1645*, Budapest 1932, tür.yer.; M. Tayyib Gökbiçgin, *Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, İstanbul 1979, s. 49-50; Günay Kut – Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Ankara 1984; İbrahim Kemal Baybura, “Osmanlılarda Mühür”, *Topkapı Sarayı Müzesi: Yıllık-2*, İstanbul 1987, s. 69-84; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1994, s. 83-97; Abdurrahman Şeref, “Topkapı Sarayı Hümayyûnu”, *TOEM*, II/7 (1329), s. 401-402; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlı Devleti Zamanında Kullanılmış Mühürler Hakkında Bir Tetkik”, *TTK Belleten*, IV/16 (1940), s. 495-544 (aynı makale için bk. a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 319; a.mlf., *Topkapı Sarayı Mühürler Seksiyonu Rehberi*, İstanbul 1959); Midhat Sertoğlu, “Kaybolan Bir Türk Sanatı Mühürçülük”, *Resimli Tarih Mecmuası*, VII/12, İstanbul 1956, s. 741-745; J. Al-lan, “Hatem”, *İA*, V/1, s. 360.

MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU

MÜKÂFAT

(مكافاة)

İyi tutum ve davranışların karşılığı, sevap, ödül anlamında bir terim
(bk. CÂİZE; CEZA; CUÂLE; ECİR; SEVAP).

MÜKÂŞEFE

(bk. KEŞF).

MÜKÂTEBE

Hadis öğrenme ve rivayet etme yollarından biri.
(bk. KİTÂBET; TAHAMMÜL).

MÜKÂTEBE

(المكاتبه)

Kölenin
hürriyete kavuşmak için
efendisiyle anlaşma yapması
anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte “yazmak” anlamındaki *ketb* (kitâbet) kökünden türeyen *mükâtebe* “yazışmak” anlamına gelir. Fıkıh terimi olarak köle veya câriyenin bir bedel karşılığında hürriyetini elde edebilmesi için efendisiyle anlaşmasını ifade eder. Tercih edilen görüğe göre daha çok yazılı bir metin halinde düzenlenmesi âdet haline geldiğinden bu sözleşmeye *mükâtebe* adı verilmiştir (Serahsî, VII, 206; VIII, 2; Osman Ali ez-Zeylaî, V, 149). “Kitâbet” diye de anılan bu akdin taraflarından köleye *mükâteb*, efendiye *mükâtib* denir. Kölenin *mükâtebe*yle kararlaştırılan bedeli başkalarından sağlayacağı yardım veya alacağı borçla ödemesi mümkün olmakla birlikte genellikle çalışıp kazanması gerektiğinden fakihler *mükâtebe* tarifinde bu unsura özel olarak yer vermişlerdir. Bazı tanımlarda kölenin hür olma (meselâ bk. İbn Rüşd, II, 432), bazılarında efendinin köleyi bu durumdan kurtarma (meselâ bk. Osman Ali ez-Zeylaî, V, 149) iradesine ağırlık verilse de bunlar *mükâtebenin*, yapıldığı andan itibaren köleye mal varlığı haklarına ilişkin tasarruflarda bulunma ve mülkiyet hakkına sahip olma imkânı veren, taahhüt ettiği bedeli ödediği anda kendisini hürriyetine kavuşturan bir sözleşme olduğu noktasında birleşir (Serahsî, VIII, 2; İbn Âbidîn, VI, 98).

İnsan hürriyetine ve saygınlığına büyük önem veren İslâm dini, Eskiçağlardan beri varlığını sürdüren kölelik kurumunu ke-

sin olarak ortadan kaldırma şeklinde sosyal gerçeklikle bağdaşmayacak bir düzenleme yapmak yerine bir yandan zaman içinde köleliği destekleyen toplumsal dinamiklerin zayıflatılmasını, öte yandan olabildiğince insanî esaslara uygun hale getirilmesini sağlayacak tedbirler alma yolunu tercih etmiştir. Câhiliye döneminde de bilinip uygulanan *mükâtebenin* (Bedreddin el-Aynî, XIII, 116) özendirilmesi bu tedbirlerden biridir. Nitekim, “Bedelini ödeyerek hür olmak isteyen köle ve câriyelerinin kendilerinde hayır görürseniz tekliflerini kabul edin. Allah’ın size verdiği maldan onlara da verin” meâlindeki âyetle (en-Nûr 24/33), hürriyetine kavuşmak isteyen köle ve câriyelerin *mükâtebe* taleplerinin kabul edilmesi ve kitâbet bedelini ödemelerine yardımcı olunması emredilince ilk aşamada kölelere iktisadî hayatta hür kimseler gibi hareket etme imkânı veren, ardından köleliği sona erdiren *mükâtebe* statüsü kısa sürede kurumsal bir karakter kazanmıştır.

Değişik vesilelerle köle âzadını teşvik eden Hz. Peygamber, bazı hadislerinde Allah’ın *mükâteb* köleye yardımda bulunan kişiler için büyük ödüller vaad ettiğini haber vererek bu yolun işletilmesini özel olarak istemiştir (*Müsned*, II, 251, 437; İbn Mâce, “İtk”, 3; Tirmizî, “Fezâ’ilü’l-cihâd”, 20; Nesâî, “Nikâh”, 5). Ayrıca *mükâtebe* sözleşmesi yapan bazı kölelerin kitâbet bedelini tedarik etmeleriyle bizzat ilgilenmiş ve onlara maddî destek sağlamaya çalışmıştır. Nitekim bazı kaynaklarda İslâmî dönemde *mükâtebe* sözleşmesi yapan ilk köle olduğu kaydedilen Ebû’l-Müemmil’in kitâbet bedeli Hz. Peygamber’in talebi üzerine ashabın yardımlarıyla karşılanmış, ilk câriye olduğu belirtilen Berîre’nin her yıl 1 ukiyye (40 dirhem) olmak üzere toplam 9 ukiyye altın tutarındaki kitâbet bedeli Hz. Âişe tarafından ödenmiş, daha sonra Resûl-i Ekrem’in zevcesi olan Cüveyriye bint Hâris’in kitâbet bedelini de kendisi vermiştir (Buhârî, “Mükâteb”, 3, 4; Müslim, “İtk”, 6; Ebû Dâvûd, “İtâk”, 2). Bazı kaynaklara göre ise bu dönemde ilk *mükâtebe* sözleşmesi yapan köle Selmân-ı Fârisî olup o da bu sözleşmesini Hz. Peygamber’in talebi üzerine gerçekleştirmiştir. Kitâbet bedeli 300 hurma fidanının dikimiyle 40 ukiyye altın olan Selmân, Resûl-i Ekrem’in nezâretinde fidanları dikmiş ve Resûlullah’ın altın maddeninden alınan zekât gelirinden kendisine verdiği para ile 40 ukiyye altın borcunu ödeyerek hürriyetine kavuşmuştur (*Müs-*

ned, V, 443, 444; Bedreddin el-Aynî, XIII, 116).

Köleleri hürriyete kavuşturma konusunda Resûlullah'ın tavrını sürdüren sahâbîler, kitâbet akdine ilişkin bazı meseleleri tartışırken ileriki nesillere ışık tutacak ve her biri mezhep görüşü haline gelecek pek çok icthad ortaya koymuşlardır. Kaynaklarda, Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra ilk mükâtebe sözleşmesini Hz. Ömer'in kölesi Ebû Ümeyye'nin, onun ardından Enes b. Mâlik'in kölesi Sîrîn'in yapmış olduğu ve bu sözleşmenin gerçekleşmesinde Hz. Ömer'in müdahalesinin bulunduğu nakledilir. Ashaptan Karaza b. Kâ'b da kölesi Süfyan ile 70.000 dirhem karşılığında mükâtebe anlaşması yapmıştır. Tâbiîn devrinin önde gelen fakihlerinden Muhammed b. Sîrîn, babası Sîrîn'in kitâbet bedelinin 40.000 dirhem olduğunu rivayet etmiştir (a.g.e., XIII, 117). İçlerinde azımsanmayacak sayıda köle kökenli fakihin bulunduğu tâbiîn devri fakihleri de kitâbet akdi konusunda çoğu sahâbeninkilere paralel icthadlarda bulunmuşlardır.

Fıkıh literatüründe mükâtebe konusu, kölelik hukukunu ilgilendiren diğer kurum ve telakkilerle bütünlük arzedecek tarzda ele alınmış ve köleliği sona erdiren yollardan biri olarak ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Mükâtebe sözleşmesinin şer'î hükmü, hukukî niteliği, unsur ve şartları, hükümleri vb. hususlarda aynı mezhep içinde bile birbirinden farklı görüşlere rastlanmasının başlıca sebepleri konuya ilişkin bazı nasların farklı şekilde yorumlanmaya açık olması, sahâbe ve tâbiîn devri fakihlerince farklı icthadlar ortaya konması ve konunun dinî, ahlâkî, ekonomik, sosyal yönlerinin bulunmasıdır.

Fakihler, mükâtebe yoluyla köle âzat etmenin câiz olduğu hususunda ittifak etmekle birlikte bunun dinî bir yükümlülük olup olmadığı hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Tâbiîn devri müctehidlerinden İkrime el-Berberî, Atâ b. Ebû Rebâh, Mesrûk b. Ecda' ve Amr b. Dînâr'a göre köle sahibinin, bedelini ödeyerek hür olmak isteyen kölesiyle mükâtebe yapması farzdır. Zâhirîler, müslüman kölenin bu yöndeki talebini kabul etme yanında ona bir miktar maddî yardımda bulunmanın da farz olduğunu söyler. Ahmed b. Hanbel'den de bu yönde bir görüş rivayet edilmiştir. Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise bir kimsenin güvenilir, geçimini sağlamaya gücü yeten kölesinin mükâtebe teklifini kabul etmesi menduptur. Ayrıca Hanefî ve Mâlikîler'e göre

mükâtibin mükâtebe yapan kölesine kolaylık göstermesi, üstlendiği kitâbet bedelinden bir kısmını düşürmesi, kendisinin ve diğer müslümanların ona bir miktar maddî yardımda bulunması da menduptur. Hanbelî mezhebi fakihlerine göre mükâtibin aldığı kitâbet bedelinin dörtte birini mükâtebe geri vermesi, Şâfiîler'e göre mükâtibin mükâtebe malî yardımda bulunması farzdır.

Mükâtebe sözleşmesinin hükümleri genel olarak muâvaza akidelerinin tâbi olduğu prensipler çerçevesinde belirlenmekle beraber kölenin kolayca ve bir an önce hürriyetine kavuşabilmesi hedeflendiği için onun lehine sayılacak bazı özel hükümlere de yer verildiği görülür. Bu sebeple Hanefî mezhebinde bu sözleşmeye "akdü'l-irfâk" adı verilmiştir. Mükâtebenin rûknü Hanefîler'e göre icap ve kabuldür; diğer fıkıh mezheplerine göre ise bunun yanında taraflar (efendi ve köle) ve bedel de akdin rûkûnlerindendir. Ayrıca akdin geçerliliği için birtakım şartların bulunması gerekir.

Fakihler, mükâtebe sözleşmesinin efendi ve kölenin karşılıklı iradelerini -mükâtebe veya bu anlamı ifade eden lafızlar kullanarak- birbirine uygun biçimde açıklamalarıyla (icap ve kabul) meydana geleceği hususunda görüş birliği içindedir. Genellikle mükâtebede icapta bulunan taraf efendi, bu icabı kabul eden taraf ise köledir. Efendi sözleşme teklifinde kölenin ödeyeceği bedelin cinsini, miktarını, ödeme tarihlerini ve borcunu tamamen ödediği zaman hür olacağını açıkça belirtir ve sözleşmenin özü ve amacıyla bağdaşmayan şartlar ileri sürmez. Tehdit ve zorlama altında yapılan mükâtebe sözleşmesi geçerli sayılmaz. Mükâtebenin dinî hükmünün farz olduğunu söyleyen fakihler, Hz. Ömer'in Sîrîn'in mükâtebe talebini kabul etmeyen Enes b. Mâlik'i halife sıfatıyla bu talebi kabule zorlaması örneğinde olduğu gibi, devlet başkanı veya nâibinin de bedelini ödeme gücüne sahip bir kölenin / câriyenin mükâtebe talebini kabul etmeyen kimseyi buna zorlayabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Mükâtebe sözleşmesi yapacak efendinin âkil ve bâliğ olması gerekir. Hanefî ve Mâlikîler'e göre mümeyyiz küçüğün yaptığı kitâbet sözleşmesi de veli veya vasisinin iznine bağlı olarak geçerli olur. Veli ve vasisin velâyet yahut vesâyeti altındaki çocuğun, vekilin de müvekkilinin kölesiyle mükâtebe yapması geçerlidir (Kâsânî, IV, 135). Ortakların müştereken mâlik bulunduğu köleyle müşterek bir mükâtebe sözleşmesi

leşmesi yapmaları mümkündür; ortaklardan birinin diğer ortağın / ortakların izni almadan yaptığı sözleşmenin geçerliliği ise tartışmalıdır. Yine bir kimsenin birden fazla kölesiyle müşterek bir mükâtebe sözleşmesi yapıp yapamayacağı ve kölelerin bir kısmının mükâtebe sözleşmesine konu edilip edilemeyeceği tartışılmış, bunların câiz olduğu, câiz olmadığı ve belirli şartlarla câiz olduğu yönünde görüşler ortaya konmuştur. Mükâtebe sözleşmesine taraf olacak kölenin temyiz kudretini haiz olması gerektiğinde görüş birliği bulunmasına karşılık mümeyyiz küçüğün böyle bir sözleşme yapıp yapamayacağı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hanefî ve Mâlikîler, çalışıp kazanabilecek güce sahip ve bulûğ çağına yaklaşmış kölenin (mürâhik) sözleşme yapabileceği kanaatindedir (İbn Rüşd, II, 434). Ödenecek bedelin cinsi ve miktarı belirli mütekavim bir mal olması gerekir; muayyen bir süre hizmet veya muayyen bir iş olması da mümkündür (uygulama örnekleri için bk. KÖLE). Hanefî ve Mâlikîler'e göre bedelin peşin, vadeli ve taksitli ödemesi kararlaştırılabilir. Hanefîler, bedelin peşin olması halinde efendinin köleyi ödeme için sıkıştırmayıp müsamahalı davranmasının dinen tavsiye edilen bir davranış olduğunu belirtir. Mâlikîler ise peşin ödeme taahhüdünde bulunduğu halde ödeyemeyen mükâteb kölenin hâkime başvurarak bunu mâkul taksitlere bağlatabileceği kanaatindedir. Şâfiî ve Hanbelîler, bedelin vadeli olması ve bunun da en az iki takside ayrılmasının gerektiğini ileri sürmüştür.

Mükâtebe sözleşmesi yapan köle / câriye, efendisinin mülkiyetinden çıkmamakla birlikte sözleşmenin yapıldığı andan itibaren kendi adına çalışma, hukukî tasarruflarda bulunma, mallarının sahibi olma, çalışıp kazanç elde edebilmesi için yolculuğa çıkma hak ve yetkisini elde eder; efendisinin onun üzerindeki tasarruf yetkisi sona erer, artık onu rehin veremez, ücretini almak üzere işçi yapamaz, kendisine hizmet etmeye, işçi olarak çalışmaya zorlayamaz, câriye ise istifraş edemez, malına ve canına verdiği zararı tazmin eder. Mükâtebin kitâbet esnasında satın aldığı câriyesinden doğan çocuğu da kendisine tâbi olarak hür olur. Mükâteb alım satım, kiralama, rehin alıp verme vb. hukukî tasarruflarda bulunabilirse de bağış, vasiyet, vakıf gibi teberru mahiyetinde olan tasarruflar ve evlenme konusunda kısıtlılığı taahhüt ettiği bedeli tamamen ödeyinceye kadar devam eder.

MÜKÂTEBE

Bu sözleşme ile efendinin kölesi üzerindeki tasarruf hak ve yetkisi sona ermekle birlikte rakabe mülkiyeti ilişkisi kitâbet bedelini tamamen tahsil edinceye kadar devam eder. Bu fakihlerin çoğunluğunun görüşüdür. Özellikle bazı sahâbe fakihleri ise mükâtebin taahhüt ettiği bedelin dörtte üç, üçte bir, üçte iki gibi bir kısmını ödemesi halinde mükâtib ve mükâtebe arasında mülkiyet ilişkisinin sona erip borcun kalan kısmı için borçlu-alacaklı ilişkisinin başlayacağını ileri sürmüştür (Serahsî, VII, 205-206). Hatta İbn Abbas'a göre mükâtebe yapan köleye baştan itibaren bir mal veya hizmet mukabilinde âzat etme işleminin hükümleri uygulanır, yani hemen hürriyetini elde eder, taahhüt ettiği bedel şahsî bir borç olarak devam eder. Fakihlerin çoğunluğuna göre efendi, mülkiyet hakkını sözleşmenin özü ve amacıyla bağdaşmayan bir tasarrufla sona erdirmeyebilir. Meselâ kitâbet bedelinden vazgeçerek veya âzat ederek mükâtebi hürriyetine kavuşturabilirse de satım, bağış, vasiyet gibi bir yolla onu mülkünden çıkaramaz.

Mâlikî ve Hanbelîler'e göre sahih bir mükâtebe sözleşmesi hem köle hem efendi bakımından bağlayıcı bir akid olup taraflardan hiçbirisi mâkul bir sebep bulunmaksızın bunu tek taraflı iradesiyle bozamaz. Hanefî ve Şâfiîler bu sözleşmenin efendi bakımından bağlayıcı olduğu, köle bakımından ise bağlayıcı olmadığı kanaatinde. Fakihlerin çoğunluğuna göre taraflar karşılıklı rıza ile kitâbet sözleşmesini hâkimin hükmüne ihtiyaç olmaksızın feshedebilirler.

Hanefî ve Mâlikîler'e göre mükâtebin borcunu ödemekten acze düşmesi halinde efendinin talebi üzerine hâkim, Şâfiîler'e göre ise doğrudan doğruya efendi akdi feshedebilir (Şîrâzî, II, 15). Efendinin ölümüyle sözleşmenin bozulmayacağı hususunda görüş birliği bulunmakla birlikte mükâtebin ölümü halinde bunun münfesihi olup olmayacağı tartışmalıdır. Hanefîler, bu durumda sözleşmenin infisah etmeyeceği, Şâfiîler edeceği kanaatinde; Mâlikîler ise kitâbet kapsamına giren çocuğu varsa münfesihi olmayacağını yoksa olacağını ileri sürmüşlerdir (Bedreddin el-Aynî, XIII, 123).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 251, 437; V, 443, 444; Buhârî, "Mükâteb", 3, 4; Müslim, "İtâk", 6; İbn Mâce, "İtâk", 3; Ebû Dâvûd, "İtâk", 2; Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-cihâd", 20; Nesâî, "Nikâh", 5; Şâfiî, *el-Üm*, VIII, 32-36, 90; Sahnûn, *el-Müdevvene*, III, 230-260;

Abdürrezzâk es-San'ânî, *Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1403/1983, VIII, 369-431; Cessâs, *Ahkâmü'l-Şurûh*, III, 321-326; İbn Hazm, *el-Muhtallâ*, VIII, 219-224; Bâcî, *el-Müntekâ*, Kahire 1331-32, VII, 2-7; Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, II, 11-15; Serahsî, *el-Mebsût*, VII, 142-148, 205-206; VIII, 2-80; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Şurûh*, Beyrut 1972, III, 1382-1385; Kâsânî, *Bedâ'î'*, IV, 133-159; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye*, Kahire 1316, VII, 156-160; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Kahire 1975, II, 432-446; İbn Şâs, *'İkdü'l-cevâhiri's-semîne* (nşr. M. Ebû'l-Ecfân – Abdülhafîz Mansûr), Beyrut 1415/1995, III, 383-393; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herrâs), IX, 410 vd.; Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, Bulak 1315, V, 149-175; Bedreddin el-Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, Kahire 1348 → Beyrut, ts. (Dâru ihyâ'it-türâsî'l-Arabî), XIII, 116-124; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-Inşâf fî ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Kahire 1376/1957, VII, 446-447; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, VIII, 50-60; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, Kahire 1315, X, 391; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Kahire 1386/1967, VIII, 410-417; Buhûti, *Keşşâfü'l-kınâ*, IV, 560; *el-Fetâva'l-Hindiyîye*, V, 2-5; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtaşan Halil*, Bulak 1317, VIII, 140-142; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, VI, 79; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), VI, 98-118; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, V, 575; Bilmen, *Kamus*, III, 342, 347; IV, 46-57; Mustafa Öztürk, *Mevâli'nin Hadis Rivâyetindeki Yeri* (Hicrî I. ve II. Asır) (doktora tezi, 2002), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 4; *Mv.F*, XXXVIII, 360-361.

FAHRETTİN ATAR

MÜKELLEF

(bk. TEKLİF).

MÜKELLEFİYET

(bk. VAZİFE).

MÜKREM el-İCLÎ

(مكرم العلي)

Mükrem (Ebû Mükrem) b. Abdillâh el-İclî (II./VIII. yüzyıl)

Hâriciler'in

Seâlibe kolunun tâli fırkalarından
Mükremiyye'nin kurucusu

(bk. SEÂLİBE).

MÜKREMİYYE

(المكرمية)

Mükrem el-İclî'ye

(II./VIII. yüzyıl)

nisbetle anılan,

Hâriciler'in Seâlibe koluna mensup
tâli fırka

(bk. SEÂLİBE).

MÜKSİRÛN

(المكثرون)

Çok hadis rivayet eden
yedi sahâbi hakkında kullanılan terim.

Sözlükte "sayıca çok olmak, artmak" anlamındaki **kesret** kökünün "if'âl" kalıbından türeyen **müksir** kelimesi çok hadis rivayet eden sahâbiyi ifade eder. Bu anlam "ekserü's-sahâbeti rivâyeten, ekserü's-sahâbeti hadîsen, el-müksirûne mine's-sahâbeti rivâyeten" gibi tabirlerle de ifade edilir. Hz. Peygamber'den çok hadis rivayet etmeye "iksârü'l-hadis", az hadis rivayet etmeye "ıklâlü'l-hadis" denir. Resûl-i Ekrem vefat ettiğinde 114.000 kadar olduğu belirtilen sahâbiler rivayetlerinin azlığı ve çokluğu bakımından iki gruba ayrılır; bunlardan az hadis rivayet edenler için **mukillûn** terimi kullanılır. Müksirûn grubuna giren sahâbilerin altı, yedi veya dokuz kişi olduğu söylenmiştir. Altı kişi esas alındığında müksirûn 1500 ve üzeri, yedi kişi esas alındığında 1000 ve üzeri, dokuz kişi esas alındığında 700 ve üzeri rivayeti bulunan sahâbileri kapsar. Ahmed b. Hanbel'e göre müksirûn Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Hz. Âişe, Abdullah b. Abbâs ve Câbir b. Abdullah'tan ibarettir. Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr bunlara Ebû Saîd el-Hudrî, Abdullah b. Amr b. Âs ve Abdullah b. Mes'ûd'u ilâve eder. Süyûtî müksirûnu 1000 ve daha fazla hadis rivayet eden yedi sahâbi olarak tanımlar ve Ahmed b. Hanbel'in adlarını zikrettiği altı sahâbiye Ebû Saîd el-Hudrî'yi ekler. Onun bu tarifi daha sonraları benimsenmiştir. 1000'den az hadis rivayet eden sahâbiler de mukillûn olarak kabul edilmiştir.

Bazı kaynaklarda müksirûnun rivayet ettiği hadislerin sayısı hakkında kesin olmayan rakamlar kaydedilmiştir. İbnü'l-Cevzî bu belirlemeyi yaparken Bakî b. Mahled'in *el-Müsned*'ini dikkate almıştır. Hadis koleksiyonlarının en kapsamlısı olan bu eserde 1300'den fazla sahâbînin rivayeti bulunmakta olup İbnü'l-Cevzî önce 2000'in üzerinde rivayeti bulunanları, ardından 1000-2000, daha sonra 100-1000 arasında hadis rivayet eden sahâbileri zikretmiş, son olarak da sadece iki ve bir rivayeti bulunanları sıralamıştır. Muhammed Zübeyr Sıddîki, 123 sahâbiyi rivayet ettikleri hadis sayısına göre az hadis rivayet edenlerden çok hadis rivayet edenlere doğru sıralamış, bunlardan yedisinin 1000'in üzerinde, dördünün 500 ile 1000 arasında, üçünün 300, dördünün 200, yirmi birinin 100 kûsur hadis rivayet ettiğini göstermiştir.